

İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNDE YÖNDEŞME: SOSYO-EKONOMİK İLİŞKİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİ TARTIŞMAK

Adem YILMAZ*

Özet

Günümüzde kitle iletişim araçlarının enformasyon ve telekomünikasyon hizmetlerini gerçekleştirirken kendi aralarında da yöndeşmeleri, medyanın çoğalması ve çeşitlenmesinden ötede sosyo-ekonomik ilişkilerdeki derinleşmeyi gündeme getirmektedir. Yeni dağıtım teknolojilerinin gelişmesi ile karşılıklı etkileşime (*interactivity*) dayanan kitle iletişim araçları öne çıkarken; iletişim kanallarının ve biçimlerinin ise uluslararası boyutta birbirleri ile yakınlaştığı görülmüştür. Zaman ve mekan kısıtlılıklarını aştığı söylenerek sosyal ilişkilerdeki önemi sık sık vurgulanan iletişim teknolojilerinin, üretim ve tüketim kalıplarını yıkan yeni bir yaşam biçiminin habercisi olduğu tartışmalarda sıklıkla ileri sürülmektedir. Bu çalışmada iletişim teknolojilerinde yöndeşmenin toplumdaki Sosyo-ekonomik ilişkiler üzerindeki etkilerini tartışılırken yeni medyanın varsayılan belirgin karakteristikleri olan dijital birbirine yaklaşma, çoktan çoğa iletişim, interaktiflik, globallik, sanallık, gibi unsurlar çerçevesinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yöndeşme, İletişim Politikaları, Medya Etkileri, İletişim Teknolojileri, Bilgi Teknolojileri

Abstract

At the present day, convergence of the mass media tools between each other while providing the information and telecommunication services brings up not only the enhancement and varying of the media but also the specialization in socio-economical relations. Whilst the mass media tools based on interactivity by development of new dissemination technologies growing up, it was observed that communication channels and formats are getting closer to each other in an international manner. It is commonly cited in relevant debates that the communication technologies, which are emphasized to be significant in social relations by becoming independent of time and space, are giving the message of a new life style by superseding the all the known productivity and consumption traditions and habits. In this study, the socio-economical influences of convergence in the communication technologies on society will be discussed in the frame of

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Görevlisi

main characteristics of new media such that digital integration, multi-communication, interactivity, globalism, virtuality, and etc.

Keywords: Convergence, Communication Politics, Media Effects, Communication Technologies, Information Technologies

Giriş

İnsanın varlığı ile anlam kazanan iletişim, günlük yaşamın ve kişiler arası ilişkilerin vazgeçilmez bir parçasıdır. Çağımızda iletişim, bireysel düzeyde olduğu kadar toplumsal düzlemde de teknik donanım ve yazılımların desteği ile yürütülmekte ve insan ilişkilerinin sürdürülmesine yön vermektedir. Sanayi Devrimi sonrasında oluşan yeni pazar yapısı, bireyler arası ilişkilerde kapsamlı bir dönüşüme yol açmış; toplumların siyasal ve kültürel yapılarında belirleyici unsur olmaktan çıkan kişilerarasılık, sosyal yaşamın teknoloji temelli değişiminin önünü açmıştır. Haberleşme, ulaşım, taşımacılık ve bilgi işlem hizmetlerindeki gelişmeler sonucunda kitle iletişimi, kamu iletişimi, noktadan noktaya iletişim, veri (data) transferi ve enformatik bilgi aktarımı gibi çeşitli iletişim biçimlerinin giderek birbirine dönüştüğü ve hizmetlerdeki benzeşmelerin farklılıklar karşısında bariz bir üstünlük sağladığı görülmektedir.

Sosyal yapıda ortaya çıkan gereksinimlere bağlı olarak gelişim gösteren teknoloji, insanların dünyanın farklı noktalarından ve farklı zaman kesitlerinden aynı sorun, ilgi, bilgi ve beğenilere odaklanmalarına imkan tanımakta; alışveriş, haberleşme, gündemi takip etme veya finansal ödeme gibi farklı gereksinimlerden doğan işlemler, tek bir araçla (ya da bütünleştirilmiş birden fazla araçla) belirli bir anda bulunulan mekandan gerçekleştirilebilmektedir. Geleceğin teknolojisi olarak tanımlanan interaktif teletext, multimedya cep bilgisayarları ya da pocket dijital-videolar artık günümüzün teknolojisi olarak tanımlanmaya başlamıştır. Bu çerçevede iletişim teknolojilerinin kendine özgü yörüngesi etrafında gelişen pratikler ve sosyal anlamlar, aktüel kullanım, kültürel temsil ve bireysel ilgi bağlamında yeni içerikler ortaya çıkarmaktadır. “*Karşılıklı etkileşim, kitlesizleştirme ve eşzamansız olabilme*” (Geray, 1994: 7) özelliklerinin tamamını içinde barındırmakta olan iletişim teknolojileri, insan yaşamı içerisinde merkezi bir konuma yerleşmeye başlamışlardır. Yeni dağıtım teknolojilerinin gelişmesi ile karşılıklı etkileşime (*interactivity*) dayanan kitle iletişim araçları öne çıkarken; iletişim kanallarının ve biçimlerinin ise uluslararası boyutta birbirleri ile yakınlaştığı görülmüştür. Zaman ve mekan kısıtlılıklarını aştığı söylenerek sosyal ilişkilerdeki önemi

sık sık vurgulanan iletişim teknolojilerinin, üretim ve tüketim kalıplarını yıkan yeni bir yaşam biçiminin habercisi olduğu tartışmalarda sıklıkla ileri sürülmektedir. Ronald Rice'in, "genellikle mikro işlemcilerinin kullanılması sonucu bilgisayar yetenekleri olan, kullanıcılar veya kullanıcıyla enformasyon arasında karşılıklı etkileşime izin veren veya karşılıklı etkileşimi artıran teknolojiler" (aktaran Geray, 1994: 6) olarak tanımladığı 'yeni iletişim teknolojileri', üretim sürecinde köklü değişikliklere neden olmuş; farklı zaman ve mekan bağlamlarında gelişmiş düzeyde hizmetler verebilecek hız ve kapasiteye ulaşmıştır. Bu duruma koşut, yeni elektronik kitle iletişim araçları, sadece nihai mamuller olarak değil; telekomünikasyon ağı ile kullanıcılara sunulan kamusal ve ticari enformasyonlar ya da verilerin gönderilmesine ve alınmasına olanak sağlayan bir dizi hizmet olarak da tanımlanmaktadır. Ekonomik süreçler ise teknolojinin gerek mal gerekse hizmetler boyutundaki gelişimine vurgu yapmaktadır.

Sanayileşme tarihi ile iç içe bir gelişim sergileyen iletişim teknolojilerindeki bütünleşme-birleşme-benzeşme, başlangıçta birbirine yabancı olan telekomünikasyon ve bilişim dünyasının ulusal, uluslararası ve çokuluslu örgütler bazında birliktelik sergilemesiyle 'yöndeşme' olarak adlandırılan önemli bir sürece girmiş bulunmaktadır. İletişimde sayısal hizmetlere yönelme ile birlikte bilgisayar şebekeleri yaygın biçimde kullanılmaya başlanmış ve çeşitli hizmetlerin uzaktan ağlar aracılığıyla sunumu da olanaklı hale gelmiştir.

Son dönemde dünya ölçeğinde yaşanan ekonomik ve politik yeniden yapılanma (AB, NAFTA, APEC tarzı işbirliği) süreçlerinde ve Batı'nın ekonomik üstünlüğünü sürdürme amaçlı girişimlerinde enformasyon kilit rol oynamaktadır. Yayım ve iletim olanaklarının çeşitlenmesi ile enformasyonun kitlesel ölçekte yönlendirilmesi ve işitselliğin görsellikle, gerçekliğin sanallıkla desteklenmesi mümkün olmuştur. Bu süreçte işlenebilen ve depolanabilen enformasyonun çekiciliği artarken; telekomünikasyon ve bilişim alanlarındaki gelişmeler yeni kullanım amaçlarını açığa çıkarmıştır. Örneğin, "bilgisayar, telekomünikasyon ve geleneksel medya birleşmesinden oluşan dijital medyanın gazetecilik alanında, (i) gazetecilerin çalışmalarını şeklen nasıl değiştirdiği, (ii) haberin içeriğini neden dönüştürdüğünü, (iii) haber organizasyonunun yapısı aracılığıyla yeni medya endüstrilerini ne şekilde etkilediği ve (iv) gazeteciler ile farklı kamular (seyirci, reklamveren, rakipler, kaynaklar ve toplumun geneli) arasındaki ilişkileri hangi şekillerde yeniden biçimlendirdiği" (Pavlik, 1999: 54) farklı ortamlarda tartışılmakta ve

iletişim teknolojilerinin ayrışık toplumsal süreçleri ve politikaları benzeştirici etkisine vurgu yapılmaktadır. Öyle ki, yaşanan gelişmelere paralel medya, salt haber içeriğini aynı anda her yere sunmakla sınırlı kalmamakta, bu süreç içerisinde haberin kendisini de dönüşüme uğratmaktadır. Başlangıçta, TV haberlerinin resimli radyo haberleri gibi sunulmasına benzer biçimde, internet haberleri de ilk dönemlerinde TV ve gazete haberleri formatında iken, zamanla özgün bir form kazanmaya başlamıştır. “Belki de yeni medyanın basın üzerindeki en önemli etkisi, haber organizasyonları ile kamu arasında var olan ilişkileri dönüştürmesidir. Seyirciler yalnızca yerel olanlardan, coğrafi ve siyasal sınırları aşan çıkar gruplarına değin çeşitlenmektedir” (Pavlik, 1999: 56).

İletişim teknolojilerinde göz ardı edilmemesi gereken husus, gelişmenin toplumların refah düzeyini artırıp artırmadığı ve teknolojik yöndeşmenin daha adil ya da eskisinden daha bozuk bir bölüşüme mi, daha çok katılımcı ve demokratik karar mekanizmalarına mı yoksa daha otoriter ve farklılıkları toplum dışına atan bir yapıya mı doğru ilerlediğidir. Bu bağlamda çalışma kapsamında, iletişim teknolojilerinden başlayarak bütün toplumsal ilişkilere doğru sıçrayan yöndeşmenin şekillendirdiği sosyal politikaların kimler için ne anlam ifade ettiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. İletişim teknolojilerindeki yöndeşmenin sosyal sonuçlarına ilişkin literatürün analiz edildiği bu çalışmada, yaşanan teknolojik değişim ile sosyal dönüşüm arasındaki ilişkiler sorgulanmıştır.

Yöndeşmenin arka planında yer alan ticari kâr mantığı, sahip olma ve sistematik kararlar vererek bunları politikaya dönüştürme süreçlerinin bütünleştirilmesi sonrasında geçerlilik kazanmaktadır. “Günümüz kitle üretimi, kitle pazarını gerektirmektedir. Kitle üretim mekanizması pazarı daha dinamik, canlı, yatay olarak (ulus içinde) ve dikey olarak (daha evvelce tüketici olmayan sınıflara giderek) büyümedikçe, ideolojik olarak yaygınlaşmadıkça çalışmaz” (Erdoğan, 1997: 297). Ticari kapitalizmin uluslararası yapısı, çokuluslu şirket ekonomisinin ön plana çıkmasına; neyin, nerede, kimlerce üretildiğinin parçalanır ve belirsizleşirken kimler tarafından tüketileceğinin bütünleşmesine ve kesinleşmesine yol açmıştır. Tüketilen mal ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi tüketici sayısındaki artışa, pazarın dinamizmi ise tüketim hacminde genişlemeye işaret etmektedir.

Enformasyonun anındalaştığı 21. yüzyılda parçalanmış ve uzmanlaşmış meslekler önemini yitirirken, bireylerin enformasyon toplayıcılığı, işleyiciliği ve yorumlayıcılığına dayalı çalışma tarzı ön plana çıkmaktadır. Malların

ve hizmetlerin tek bir boyut altında farklılaştığı bu tarz bir yapıda ‘enformasyon toplumu’ konusunda düşünürlerin görüşlerinin değerlendirilmesi ve genel bir çerçeve çizilmesi büyük önem taşımaktadır. Enformasyon toplumu senaryosu kuranların, “gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki dengesizliklerin yeni iletişim teknolojileri sayesinde ortadan kalkacağı” (Geray, 1994: 83) yönündeki yaklaşımlarının sosyo-politik açıdan değerlendirilmesi, sürecin nasıl işlediğinin anlaşılması bakımından önem taşımaktadır.

1. Yöndeşme ve Pazar Yapısında Değişim

Enformasyon toplumu tartışmalarının geneline bakıldığında, konunun politik ve ekonomik bağlamlarda değerlendirilmesinin zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Sürekli büyümeyi ve karlılığı hedefleyen pazar yapısında ürünlerin farklılaştırılması ve daha fazla ürünün satışının garantilenmesi büyük önem taşımaktadır. “Geriye pazarın genişlemesinin bir yolu kalmıştır. Malları ve hizmetleri farklılaştırarak genişletmek” (Geray, 1994: 81). Böyle bir yapıda medya, telekomünikasyon ve bilişim sektörleri sayısal kodlama (*digitalisation*) ve araçsal bütünleşme (*multi-mediation*) yoluyla birbirlerine yakınlaşmaktadır. Enformasyon toplumu, televizyon programı yapımcı ve yönetmenlerinin yeni sayısal teknoloji araçlarını kullandıkları; bilgisayar programcılarının ses ve söz aktarımını içeren veri işleme programları yazdıkları ve haberleşme donanımı üreten cep telefonu firmaları uzmanlarının görüntülü data aktarımı, saklanımı ve izlenimi gerçekleştirecek uygun yazılım paketlerini hazırladıkları bir sektör görünümünde karşımıza çıkmaktadır. Robert McChesney’in “*info-communication*” olarak nitelediği bu yeni bütünleşik sektör, küresel ekonominin önemli bir parçası olup, sektör içinde telekomünikasyon % 46, bilgi-işlem % 33 ve medya % 21’lik paya sahiptir (McChesney, 1999: 121).

II. Dünya Savaşı’nın ardından ulusların bağımsızlık mücadelelerinin hızlandığı, eski sömürgeci ilişki tarzının gerilediği, buna karşılık Amerikan emperyalizminin ve yeni sömürgeciliğin eskisinin yerini almaya başladığı görülmüştür. Batı dünyası farklı toplumsal mekanizma ve süreçleri devreye sokarak mutlak sahiplik-kölelik ilişkisini ortadan kaldırmış ve kendisi için işlevsel ve ulusal bağımsızlık hareketleri için daha benimsenebilir bir yaklaşım olan ‘karşılıklı bağımlılık’ olgusunu yeniden yapılandırmıştır. Geçmişin sömürgelerinde sorumluluk Batı ile işbirliği halindeki yeni ulusal iktidarlara devredilmiş ve sömürgeleri ekonomik ve kültürel bakımdan mutlak hakimi-

yet altında tutan doğrudanlık tercih edilmeye başlamıştır. Bu yaklaşım tarzı ise yeni politikaların geliştirilmesi zorunluluğundan doğmuştur. Politik egemenlik, günümüzde geçmiştekinden farklı olarak salt ekonomik alanla sınırlı olmayıp, aynı zamanda ideolojik, kültürel, sosyal alanlarında da sözkonusu olmuştur. Yeni kolonicilik olarak adlandırılan bu durumda, uluslararası şirketler en düşük ücretlerle çalışabilecekleri ülkelere yatırım yapmakta ve ekonomik-kültürel egemenliğini de 'işsiz kitlelere iş ve yaşam imkanı sağlama' şeklinde niteleyerek meşrulaştırmaktadır.

1944 yılında imzalanan Bretton Woods Anlaşması ile Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin oluşturulması, Batı dünyasında istikrarın sağlanması amacına dönük bir çabadır. Kapitalist pazarlara doğrudan yardım etmeyi amaçlayan Marshall Planı ile ülkeler arası işbölümünün dağılımı gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemin genel bir değerlendirmesini yapan Harry Magdoff, 1960'larda gelişen neo-kolonyalizmi açıklarken şu özet tanımdan hareket etmiştir:

“Çağdaş emperyalizm, çeşitli endüstrileşme aşamalarında olan ülkeler arasında son derece karmaşık ve birbirine bağımlı bir dizi ilişkileri içermektedir. Bu yeni dünya sisteminin en gözde çarpan özelliği, Üçüncü Dünya ülkeleri denilen ülkelerin ana metropol merkezlerine olan endüstriyel ve mali bağımlılıklarının sürekli kılınmasıdır. Bu bağımlılık, kapitalist Pazar mekanizmasının normal işleyişi içinde sürekli olarak yeniden ortaya çıkarılmaktadır. Diğer taraftan, daha gelişmiş kapitalist ülkeler arasında da daha zayıf olanların daha güçlü olanlara bir tür bağımlılık ilişkisi de vardır” (Magdoff, 1975: 270).

1960'ların ikinci yarısı ve 1970'ler, yeni sömürgeciliğe karşı mücadele eden ülkelerin yönetici elitlerinin, kendilerini UNCTAD, UNESCO ve Birleşmiş Milletler'de savunmaları; Batı dünyasına egemen olan ülkelerin de bunun üzerine sıralanan kurumları işlevsiz kılması ile sonuçlanmıştır. 1980'lerden itibaren iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler ise, konuyla ilgili politikaların uluslararası kurumlarda ticari temeller üzerinden yeniden tartışılmaya başlamasına yol açmıştır. Avrupa Konseyi süreci içerisindeki gelişmeleri Aralık 1993'te enformasyon toplumu konulu bir rapor yayımlayarak değerlendirmiştir. Bangeman Raporu olarak bilinen 1994 tarihli bu belgede 'enformasyon toplumuna ilk geçen ülkelerin en fazla ödül' alacağı vurgulanmıştır. Avrupa Komisyonu'nun 1993 yılındaki Beyaz Belgesi olan '*Büyüme, Rekabetçilik ve Çalışma Yaşamı: 21. Yüzyıla Doğru Yollar ve Güçlükler*' başlıklı raporla başlayan süreç, Bangeman Raporu olarak geçen

“*Avrupa ve Küresel Enformasyon Toplumu: Avrupa Konseyi’ne Öneriler*” başlıklı belgeyle devam etmiştir (Geray, 1997: 76-78). Komisyon 1994 yılında ‘*Avrupa’nın Enformasyon Toplumu Yolu*’ başlığı altında bir eylem planı oluşturmuştur. Bu komisyon, enformasyon toplumunun yaratacağı toplumsal sorunlara çözüm önerileri getirmesi amacı ile tanınmış uzmanlardan, iş alanları yaratılması, toplumsal dayanışma, fırsat eşitliği vb. konularda öneriler getirmesi talebinde bulunmuştur.

AB belgelerinde ‘enformasyon toplumu’ kavramını belirleyen faktörler arasında sıralanan temel unsurlar şunlardır: (1) Avrupa’nın Asya Pasifik ülkelerine ve ABD’ye karşı enformatik alanında rekabet edebilmesi ve dünya ekonomik hiyerarşisindeki yerini güçlendirmesi için bu alandaki birikimini hızla bütünleştirerek harekete geçirmesinin gerekliliği, (2) AB’nin oluşumunda ve AB politikalarının uygulanmasında yeni enformasyon teknolojilerinin getirdiği olanaklardan yararlanılmak istenmesi, (3) Enformatik teknolojilerin ve iletişim ağlarının merkezi konum kazandığı uluslararası ekonominin yeniden yapılanması sürecinde, AB genelinde bütün toplumsal kesimlerin hızla ve olabildiğince ‘ikna edilmesi’, (4) Avrupalıların değişime ilişkin kaygılarının ortadan kaldırılmasına yönelik girişimler, (5) Enformasyon ve iletişim teknolojilerine ilişkin olarak, ABD ve Asya Pasifik grubu dışındaki ülkelerin önemli bir pazar olarak görülmesi ve bu ülke pazarlarına müdahil olunmaya çalışılması, (6) Internet’in hızlı büyümesinin, güvenlik sorunları başta olmak üzere birçok eksikliği gündeme getirmesi ve AB kurumlarının durumdan kaygılanarak, erişim politikaları inşa etme yoluna gitmeleri (Geray, 1997: 76-78). AB, telekomünikasyon ve iletişim politikalarını ‘enformasyon toplumu’ çatısı altında toplamaktadır. Özellikle eğitim, çalışma hayatı, sağlık, AR-GE gibi alanlardaki değişim süreci de bu çatı altında toplanmaktadır. 1996’da ise bu amaca yönelik olarak ‘*Enformasyon Toplumu Proje Ofisi*’ oluşturulmuştur (Geray, 1997: 76-78).

“Uluslararası ekonomik iletişim düzeni, dünyadaki ekonomik pazar düzeninin işleyişinin vazgeçilmez ögesidir. Uluslararası ekonomik iletişim devletler seviyesinde ikili veya uluslararası çoklu örgütlenmelerle yürütülür. Bu yürütme, organik bir oluşumun değil, belli ekonomik egemenlik ilişkilerinin bir sonucudur. Bu nedenle statik değil, dinamik, yani değişen güç yapılarına göre değiştirilen bir yapıya sahiptir” (Erdoğan, 1997: 216). Serbest ticaretin desteklenmesi için 1995’den itibaren daha geniş düzenlemeler gerçekleştirilmesi amacıyla kurulan Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization) ve “serbest ticaret anlaşması” çerçevesinde oluşturulan NAFTA,

enformasyon toplumu kapsamında üzerinde dikkatle durulması gereken uluslararası örgütlenme biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanılanın aksine NAFTA sadece merkezi ABD’de bulunan çokuluslu şirketler için ‘serbest ticaret’e işaret etmekte, buna karşılık ABD, Kanada ve Meksika topraklarında yaşayan sanayi tarım ve hizmetler sektörü çalışanları için kısıt ve engeller getirmektedir. Bu anlaşma ile Avrupa ve Doğu Asya ülkelerindeki şirketlerin doğrudan yatırım yoluyla Meksika ve Kanada pazarlarına girmesi engellenmiştir. ‘Fikri mülkiyet hakları’ prensibiyle Amerikan firmalarının çıkarlarının korunmasının yanı sıra, patentler aracılığıyla da bir ülkenin kendi endüstrisini geliştirmesine bir diğer ülke engel konmaktadır. Böyle bir yapıda yer alan örgütlenmelerin, mevcut kapitalist ilişkileri değiştirmeksizin koruması da kaçınılmazdır.

Yöndeşme konusuna farklı bir bakış açısıyla yaklaşan Dan Schiller ise 1980’lerden itibaren yaşanan özelleştirme ve kuralsızlaştırma (deregülasyon) süreçlerinin, teknolojik gelişmelerin eşliğinde 1990’lı yılların sonunda zirve noktasına ulaştığını ve bu noktadan itibaren de karlarda azalma eğilimine girildiğini belirtmektedir. Schiller, 2002 yılında 17 Mayıs Dünya Telekomünikasyon Günü’yle ilgili yaptığı konuşmasında

“Kârlar yatırımcılara akarken, telekomünikasyon sektörünün de, birçok ülkede çok sınırlı bir düzeyde varolan sosyal refahın altını oyduğu görülmüştür. Ayırıcı nitelik olarak, oranlar, değersiz olarak görülen hane halkı telefon kullanıcılarından ziyade iş amaçlı kullanıcıların (hatta bunun da ötesinde, uluslararası telefon görüşmeleri yapanların) lehine “yeniden dengelenmiştir”. Yoğun olarak bütünleştirilmiş endüstriyel alanda, henüz yeni kuralsızlaştırılmış olan ağ sistemlerini kuran ve bu sistemlere hizmet vermek amacıyla çalışan işçilerin toplu pazarlık hakları tipik olarak kısıtlanmaktadır; işçilerin geçici olarak işten çıkarılmaları ise standart bir uygulama haline gelmiştir. Kurumsal kullanıcılar, yeni tekliflerin ‘Altın at boynuzu’na dönüşmesinden hoşlanırken, artık genellikle ödeyebilme gücüne sıkı sıkıya bağlı olan hizmet kalitesi ise birçok hane halkına doğru yöneltilmiş bir silahtır. Riyakarlık – çağrı cihazı kullanıcılarına fazla hesap çıkarma, uzun mesafe görüşme ücretlerinin yasal olmayan yollarla yeni telekom kuruluşlarına aktarılması, telefon kullanıcılarının talep etmedikleri hizmetler karşılığında borçlandırılmaları– kuralsızlaştırılmış endüstrinin her bir bölümünde standart bir uygulama haline gelmiştir. Kamu çıkarlarında anlamlı düzenleme beklentisi, etkili bir şekilde çekilmiştir” (Schiller, 2002) değerlendirmesini yapmaktadır. Dünya ekonomisinin egemen tarzı, kitlesel üretim biçimindedir. Egemen tarzın

sürdürülebilirliği ‘satın alabildiğin kadar al, kullanabildiğin kadar kullan ve atabildiğin kadar at’ şeklinde özetlenebilecek olan kitle tüketimi döngüsüne dayanmaktadır. Ekonomik ve kültürel egemenliğin getirdiği teknoloji ile bu teknolojinin üretiliş ve kullanım süreci sosyal iletişimin altyapısını etkilemekte; altyapıdaki değişim ise üst yapıda politik, hukuki, ideolojik ve sanatsal dönüşüme yol açmaktadır. Kapitalizmin üretim ve kültür teknolojisi kapitalist yapıların en açık ifadesidir. Bu yapılar da belli kapitalist üretim biçimleri ile birlikte sosyal ilişki biçimleri tarafından şekillendirilmektedir.

Fonksiyonel toplumsal ilişkilere egemen olan serbest rekabetin yerini sinerjizm prensibine bıraktığını belirten Masuda, materyal malların tersine, enformasyonun tüketildikçe yok olmayan -tersine sürekli eklemelerle artan yeni yapısıyla, insanların enformasyonu kullanımlarının değiştiğini; enformasyon aracılığıyla kendileri ve diğerleri için hizmet üretmeye devam edeceklerini ve makro seviyede üretimi artırmanın en etkili yolunun da toplumsal enformasyonu sağlamak ve paylaşımı için koordineli biçimde çalışmak olduğunu belirtmektedir (Masuda,1994: 630-634).

Yapısal engeller, yeni iletişim teknolojileri ve enformasyon kaynaklarına erişim imkanlarına sahip olanlar ile bu imkanlara sahip olmayanlar arasında var olan geleneksel eşitsizliğin ötesinde çok daha tehlikeli eşitsizliklere neden olacak gibi görünmektedir. “Williams’ın iletişim zenginleri-iletişim yoksulları, Schiller’in enformasyon yoksulları-enformasyon zenginleri; White’in enformasyon egemeni gruplar ve onlara bağımlı gruplar ayrımları, ortaya çıkmakta olan yeni toplumsal sınıfları belirlemek için kullanılmaktadır” (Geray, 1994: 86). Nitekim kapitalist pazarda mülkiyet anlamında bir değişiklik yaşanmamıştır. Bu durumda yöndeşen teknolojilerin sahipliğini elinde bulunduranlar uluslararası pazar sisteminin örgütlü ve planlı faaliyetlerinin meşrulaştırılması için üzerlerine düşeni yapmaktadır. Yeni ihtiyaç ve olasılıklar da tüketicilerin değil, tüketicilerin de içinde bulunduğu, endüstriyel egemen yapıların kendilerini sürdürme ve büyüme amaçlarıyla ilgilidir. “Teknolojik yeniliklerin sürekli olarak duyurulduğu, özel ve kamu sektörleri tarafından desteklenen telekom ve bilgisayar ekipmanları yazılımı ve donanımına ilişkin sektörlerin AR-GE harcamaları sürekli artmakta” (Melody, 1999: 42) bununla beraber gelişmiş ülkelerin eğitim ve öğretim bütçelerinde yeniliklere ayırdıkları paylar da düşmektedir. Oluşan açık, personel eğitimi ve gelişimi hizmetlerinde yapılan yatırımlarla kısmen dengelenmeye çalışılmaktadır.

Yöndeşme sürecini hazırlayan ortam dikkatlice incelendiğinde, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan IMF (Uluslararası Para Fonu), Dünya

Bankası, NATO (Kuzey Atlantik İşbirliği Paketi), OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı) gibi Batı merkezli örgütlenmelerin Herbert Schiller'in tanımıyla 'askeri-sınai ittifaka' (*military-industry complex*) ya da Juan Bosch'un tanımladığı biçimiyle 'Pentagonizm'e olanak tanıdığı; Soğuk Savaş ortamında toplumsal kaynakların teknoloji temelli uzay-silahlanma yarışına ayrıldığı ve enformasyonun sivil-ticari'den çok askeri-kamusal içeriğinin önem kazandığı görülmektedir. Schiller, bu uzay-silahlanma yarışının yeni teknolojilerin keşfedilmesini ve geniş kesimlere sunulmadan önce denemesini motive ettiğini vurgularken; Bosch ise televizyon gibi bir kitle iletişim aracının kapitalizmin hizmetine girmiş bilimin ürünü olduğunu ve medyanın görselliğe yönelerek toplumsal pasifliği olanaklı kıldığını belirtmektedir (Bosch, 1969: 17). 1945 sonrasında kurumsal düzeyde –İTO, Uluslararası Ticaret Organizasyonu adı altında– örgütlenmesi düşünülen ancak Batı içi çelişkiler sonucunda GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) çerçevesinde uygulama imkanı bulan dünya ticareti, 1995 yılına geldiğinde WTO –Dünya Ticaret Örgütü– etrafında bir araya gelen devletlerin ekonomik yapıları üzerinde yöndeşme yanlısı bir siyasetin uygulanmasını mümkün hale getirmiştir.

Neo-liberal ekonomi politikalarının egemen olduğu 1980'ler ile 90'ların ilk yarısı telekomünikasyon sektöründe özelleştirmelerin ve görsel-işitsel yayıncılık alanlarında (medyada) eyleme geçirilen kuralsızlaştırma (deregülasyon) kararlarının, çokuluslu şirketlere yaklaşık 105 milyar ABD Doları kazanç sağladığını belirten Robert McChesney, bu durumun sonucu olarak (i) ulusal telekomünikasyon hizmetlerinde devletin kontrol tekelinin sınırlanmış olduğunu ve (ii) tekel hizmetlerinin bürokratik ve rekabete kapalı yapısının terk edilerek endüstriyel hareketin sağlandığını belirtmiştir (McChesney, 1999). 1996 yılında yeniden düzenlenen ABD Telekomünikasyon Yasası'nın ve 1997 yılında da 68 ülke tarafından imzalanan Dünya Ticaret Örgütü Telekomünikasyon Anlaşması'nın temel amaçları iletişim, haberleşme ve bilgi aktarımına dayalı alanlarda faaliyet gösteren şirketlerin önündeki sektörel ölçekte iş görmeyi engelleyen tüm engellerin kaldırılması, pazarın iş yapış tarzının esnekleştirilmesi ve rekabetin uluslararası ölçekte yaygınlaştırılmasıdır. İnternet üzerinden faaliyetlerini kiteselleştiren bilişim teknolojisi firmaları, bilginin kaynağı olan enformasyon toplama, veri işleme ve haber toplama şirketleriyle bütünleşirken; ihtiyaç duydukları dağıtım kanalını da çokuluslu medya kuruluşları aracılığıyla temin etmişlerdir.

2. İletişim Teknolojileri ve Politikaların Yerel-Ulusal-Küresel Yöndeşmesi

İnsanlık tarihinde gelişimi, eğitim imkanlarının artmasına bağlayan ve “yüksek eğitim seviyesindeki insanların, yüksek toplum düşüncesi ile hareket etmeleri insanlığın uzun dönemli bir rüyası olmuştur ve bunu var etmek için birçok girişimde de bulunulmuştur” (Masuda, 1994: 628) sözleri ile yaklaşımını özetleyen Masuda, enformasyon üretim gücünün bilgisayar çevresinde kurulmasının, geçmiş fikir ve girişimlerin ötesinde büyük ilerlemelere kaynaklık ettiğini belirtmektedir. Geleceğin olgun enformasyon topluluğunda, doğa toplulukları, sigara içmeyenler toplulukları, enerji tasarrufu toplulukları gibi birçok sivil örgütlenmenin gönüllülük çerçevesinde gelişeceğini ifade eden Masuda, sinerjik toplumun, “bütün olarak toplum tarafından oluşturulan genel amaçlara erişebilmek için tamamlayıcı çabalarda bireylerin ve grupların biraradalığı sonrasında gelişen toplum” (Masuda, 1994: 629) olduğunu vurgulamaktadır.

Yeni iletişim teknolojilerinin daha fazla kişiye ulaşmasına yönelik olarak tabana yayma politikalarının ön plana çıkarılması çabaları, kimi zaman kamusal anlamda, kimi zaman da özel sermayeye hizmet etmek anlamında kendine yer bulmaktadır. Hangi amaca hizmet ediyor olursa olsun yeni iletişim teknolojilerinin büyük kitleler tarafından kullanılmasını amaçlayan bu yaklaşım tarzı, sanal toplulukların kurulmasını desteklerken; yapısal anlamda dönüşümlerin de yaşanmakta olduğu günümüzde bilgisayar, internet gibi iletişim araçlarının insanlara hitap ediş biçimlerini de farklılaştırmaktadır. Bugüne değin internet gibi dijital ağlar üzerinde kurulan ve “mesajların değiş tokuş edildiği” (Hirschkop, 1998: 211) topluluklara katılan bireyler, elektronik/sanal/siber mahallelerde yaşıyor varsayılarak yurttaş (*citizen*) yerine ağdaş (*netizen*) olarak adlandırılmaya başlamışlardır. Sözü edilen yeni ilişkiler düzeni, “kamu üzerinden etkilerine bakıldığında kurumların çok sayıda bireye seslendiği, vatandaşların noktadan-noktaya iletişim kurabildiği bir kitle iletişim modelidir. Amaç, iş dünyası ve endüstri için en az hükümet müdahalesi ile oluşan sağlıklı, huzurlu, teknolojik bir ortam kurmak” (Rakow, 1999: 76) şeklinde tanımlanmaktadır. “1999 gibi erken bir tarih itibarıyla ABD’de 200 kent ya da kasaba internette web sitesine sahip olmuştur. Bunlardan bir kısmı basit anlamda bölgesel turizm ve iş reklamlarını içermesine rağmen, 50’den fazlası bir çeşit kentsel ağ projesini deneyimlemeye yöneliktir. Bu projeler çoğunlukla kendi kökenlerine ve kendi mimari ve amaçlarına göre genişlemektedir; fakat politik vatandaşlık, demokrasi maki-

nesini yeniden dōşeyebilecek, aktivitesini kentsel cumhuriyet alanında geliştirebilecek durumdadır” (Tambini, 1999: 307). Örneğin Seattle Toplum Ağı, yerel kütüphanelerle birlikte halkın bilgiye ulaşmasını sağlamakta, onlara tartışma ve e-mail yoluyla veri paylaşımı imkanı tanımaktadır. Yine 1990’ların sonunda sadece Hollanda’da 60’dan fazla kentin kapsamlı ve katılımcı web sayfasının bulunduğu görülmektedir. Amsterdam’ın internetteki sitesi Avrupa’nın en büyük kentsel ağı olarak bilinmektedir (Tambini, 1999: 307). İtalya ise bütün vatandaşlarına IperBole’a ücretsiz giriş olanakları sağlamış; İngiltere’de ise ‘elektronik köy’ ile ‘bilgisayar okur-yazarlığı’ projeleri geliştirilmiştir. Bu tarz toplulukların gelişimine işaret eden Masuda, etkili, güç ilişkilerinden yavaş yavaş kopan geleceğin enformasyon toplumunda, gönüllülük esasına vurgu yapmakta ve bu durumun “enformasyonel ve yerel ölçekte gelişeceğini” belirtmektedir (Masuda, 1994: 629).

Yerel mekanlardaki/örgütlenmelerdeki temel tartışma konusu ise neyin, nerede ve ne kadar demokratik olacağıdır. Köle ve yurttaş ayrımı bulunan Eski Yunan’da, kamu görevleri atamalarında kura çekimi yeterli olabilmekte iken, elektronik mahallelerde de böylesine bir düzenleme küresel düzeyde gözlenebilmektedir. Elektronik mahallelere girebilenlerle giremeyenler arasında önemli ayrımlar oluşmaktadır. Özlüce, sibermahalleler “seçkinlerin mekanı” (Geray, 1997: 76) olarak görülmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin yerel unsurları, kimlikleri ve organizasyonları güçlendirdiği fikri bu teknolojilerin hangi zaman aralığında, kimlere ulaştığının sorgulanmasını da gerektirmektedir. Her 5 yılda bir sandık başına gidildiği ve temsilciler kanalıyla demokrasinin yürütüldüğü modernleşme dönemi ile her gün internet ve dijital ağlarda reklamcılık kuruluşlarının desteğinde gerçekleşen anketlere katılmanın demokratikleşme olarak sunulduğu postmodern dönem arasındaki temel farklılık yöndeşme aracılığıyla gelir dağılımı adaletsizliğinin bütünlüşmesidir.

Teknolojilerin nihai tüketim ürünü haline gelmesi ile birlikte, araştırmacıların yeniliklerin nasıl algılandığı konusu üzerine yoğunlaştıkları görülmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlık kazandığı son dönemde, ‘insanlar medya ile ne yapıyor?’ sorusu yükselişe geçmiştir. Bu dönemde insanların nasıl seçtikleri, yorumladıkları ve kullandıkları üzerinde durulmaya başlanmıştır. Ancak günümüzdeki araştırmalarda da egemen yaklaşım sahipliğin ve erişimin dışlanmasıdır. Popüler ve magazin basınının sanal ve kablolu toplumların üstünlüklerini ve erdemlerini övdükleri günümüzde; sanal toplumlar, coğrafi mekanlar dahil diğer toplum biçimlerine elektronik

bir alternatif sağlama olanakları ile tartışılmaktadırlar. Rakow, yerel mahallelerin, medya ile ilgili karar alma süreçlerinin tarihsel kalıplarını parçalayabileceğini ve alternatif, demokratik iletişim pratiklerini önleyen yapıyı bozabileceğini ileri sürmekte ve ABD'nin Güney Dakota eyaletinin Grandford bölgesinde Ticaret Odası öncülüğünde geliştirilen bir tele-kasaba projesi üzerinde durmaktadır. Yeni medyaların gelişimine ilişkin tehlikeler bağlamında oldukça yararlı olabileceğini düşündüğü bu projenin yaklaşık 50.000 kişinin yaşadığı, ağırlıklı olarak tarımsal üretimin gerçekleştirildiği kasabada olumlu bir yapılanma olacağını belirten Rakow, “şehir yönetiminde part-time bir başkan var. Bürokratlar vatandaşlarla iletişimlerinin az olması nedeniyle yeterince bilgiye sahip değil ve harcanan paralara ilişkin gerekli enformasyonu vatandaşlara ulaştırmadıkları için eleştiriliyorlar. Bu amaçla bir şehir enformasyon ofisi, web sitesi ve şehir ofislerini birbirine bağlayacak olan bir enformasyon sistemi projesi geliştirildi” (Rakow, 1999: 79) diyerek sistemin gerekliliğine vurgu yapmış ve geleneksele karşı geliştirilen alternatif iletişim modelinin önündeki engelleri sıralamıştır. Benimsenen bu yeni modelde, (i) egemen yerel oyuncuların, iş dünyasının ve hükümet kurumlarının çıkarlarını artırma eğiliminde olmaları; (ii) yerleşik modelin satın alma, dinleme, seyretme, konuşmamaya dayalı yapısının değiştirilmesinde zorluklar yaşanması; ve (c) altyapı finansmanı aşamasında yeni teknolojilerin karlılığa yönelik potansiyellerine karşı işgücü kullanımına yönelik teknolojilere yatırım yapılması konusunda yaşanan zorluklar, sistemin kurulması ve işlemesi aşamasında engeller teşkil etmektedir. Sıralanan tüm gelişmelerin yerel boyutlarla sınırlı kalması ve bireyleri asıl amaçlarından uzaklaştırarak psikolojik anlamda sahte doumlara neden olması tartışmaların merkezine yerleşmiş durumdadır. En geniş anlamıyla demokratik etki, tepki ve karşılıklılıklar yerellik içerisinde sunulurken; sorunların yerelin dışına taşınması istenmemekte ve çevresel sistemlerin yerel üzerindeki etkisi göz ardı edilmektedir.

2.1. Demokrasi Kültürü

Enformasyon toplumuna geçişle birlikte oluşan yeni yönetim tarzının, demokrasi kültüründe de değişime yol açacağı görüşleri çalışmanın bu alt başlığının konusunu oluşturmaktadır. Francis Fukuyama'nın yakın dönem çalışmasında vurguladığı gibi “insanlar bilgi çağına 1990'larda internetin ortaya çıkışıyla bağdaştırmaktadır; ama endüstri döneminden geçiş bir kuşak önce, ABD'de yürüyen kayış düzeninin bırakılmasıyla, endüstri açısından gelişmiş öteki ülkelerde başka üretim yöntemlerinin kullanılmasıyla başla-

mıştır. Kabaca 1960'ların ortasından 1990'ların ilk yıllarına kadar uzanan bu dönem, endüstri ülkelerinde toplumsal koşulların da büyük ölçüde değişmesine yol açmıştır. Suç ve toplumsal düzensizlik artmış, dünyadaki en zengin toplumların kent merkezleri yaşanılır olmaktan çıkmıştır. İki yüz yıldır bir toplumsal kurum olarak sürüp giden akrabalık, yirminci yüzyılın ikinci yarısında ciddi biçimde zayıflamıştır. Evlilikler, doğumlar azalmış, boşanmalarda büyük bir artış görülmüştür. ABD'de her üç çocuktan biri, İskandinav ülkelerinde yarından fazlası evlilik dışı ilişkilerle dünyaya gelmiştir. Kurumlarda güven ve inanç kırk yıl sürecek bir inişe geçmiştir. İnsanların birbirleriyle ilişkileri değişmiştir –ilişki kurmak açısından büyük bir değişiklik olduğu konusunda elimizde kanıt yoktur ama ilişkiler daha dar çevrelerde, daha kısa ömürlü, daha gevşek olarak sürdürülmüştür” (Fukuyama, 2000: 34). Kapitalist sistemde yaşanan ekonomik gelişmelerin günümüz sosyal ilişkilerinde ‘büyük bir bozulmaya’ yol açtığı görüşünü savunan Fukuyama’ya karşı; enformasyon toplumu kuramcıları bütünüyle olumladıkları bir demokrasi kültürü vaat etmektedirler.

Modernleşme politikalarında demokrasinin en önemli göstergelerinden birisi olan seçimlerde sandık başına gitme oranı dünya genelinde ekonomik ve sosyal kriz ortamlarında düşüş göstermektedir. ABD’de yapılan Başkanlık Seçimleri’ne 1964, 1972, 1980, 1988 yıllarında katılan seçmen oranı sırasıyla % 61.9, % 55.2, % 54, % 50.2 düzeyindedir (World Almanac, 1996). İletişim bilimci Hacker, Başkan Yardımcısı Al Gore’un 1992 yılındaki hazırladığı bir raporda politik iletişim sistemine eklenen kanalların Amerikan vatandaşlık anlayışını güçlendireceğini ileri sürmesini, vatandaşların daha çok motive oldukları ve politik enformasyon sürecini hayata geçirdikleri görüşünü sorgulayarak, “oysa vatandaşlar politik iletişimin sadece niceliğinde değil, niteliğinde de değişiklikler istemektedirler” (Hacker 1996: 214) değerlendirmesinde bulunmaktadır. Hacker’a göre ABD’de demokrasi kültürünün yaşadığı krizin iki temel nedeni vardır: “Birincisi, vatandaşlar aktif katılım için gerekli olan politik bilgi çeşidinin olmamasından yakınmaktadır. İkincisi, Amerikan vatandaşları anlamlı bir iletişim bağlamında federal hükümetten kopukluk yaşadıkları düşüncesindedirler” (Hacker 1996: 215). Sosyal iletişimin ve mali sübvansiyonların zayıfladığı Bush dönemi (2000-2008) ise, demokratikleşmenin bütün unsurlarıyla hayata geçirilmesinin, teknolojik gelişmelerin ötesinde bir toplumsal dönüşüm ve yeniden yapılanma süreci ile mümkün olacağını açığa çıkarmıştır.

2.2. Yeni Medyalar ve İnsan Sermayesi

Günümüzde yaşanmakta olan küresel dönüşüm enformasyon ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ile toplumun hemen her alanına nüfuz eden ağ uygulamaları çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Elektronik, bilgisayar, telekomünikasyon, medya ve enformasyon temelinde endüstriler hızla küreselleşmekte; global ekonominin en hızlı büyüyen sektörleri olarak kalmaları için de finansal tedbirler alınmaktadır. “Ekonomik yapının sürekli değişmesi nedeniyle gelecek enformasyon ekonomileri geçmişteki endüstriyel ekonomilerden çok farklı yapılanacaktır” (Melody, 1999: 40). Enformasyon ekonomilerini etkin bir şekilde yönlendirebilmek için ise eski sorunlara yeni yaklaşımlar, yeni öncelikler ve yeni politikalar ile yaklaşmak gerekliliği aciliyet taşımaktadır. Melody, yöndeşmenin biçimlendirdiği ekonomilerinin temel özelliklerini şu başlıklar altında toplamaktadır (Melody, 1999: 40):

(1) *Ekonomide Üretkenlik*: Ekonominin tümünde sürekli olarak gelişen enformasyon teknolojilerinin uygulamalarının geniş bir alana yayılması ve mikro ölçekte üretkenlik artışına dair çok sayıdaki örneğe karşın, enformasyon teknolojilerinin ekonominin tümünde üretkenliği artırdığına dair çok az kanıt bulunmaktadır. Birleşik Devletler’de ve İngiltere’deki son yıllardaki ekonomik refaha karşın, gelişmiş ülkelerde yüzyılın son çeyreğinde ekonomik gelişme oranları beklentilerin önemli oranda altında kalmıştır.

(2) *Ekonomide Belirsizlik*: Gelişen iletişim ve enformasyon değiş-tokuşu ekonomideki kararsızlığı ve karşılıklı bağımlılığın artışı ile birleşmektedir. Uluslararası finansal değişimlerin hacmi mal ve hizmet ticaretinin yirmi katından fazla olup, bu durum analizcilerin enformasyon ekonomisini ‘kumarhane kapitalizmi’ olarak yorumlamalarına yol açmaktadır.

(3) *İşsizlik*: İş üretmekten çok çeşitli işlerin ortadan kalkmasına neden olduğundan enformasyon teknolojilerinin yeni iş olanakları yaratacağına dair beklenti boşa çıkmıştır. Enformasyon ekonomisinde çalışmak birçok kişi için daha iyi olmakla birlikte, dışarıda kalanlar için daha kötüdür.

(4) *Eşitsizlik*: Yaşanan değişimlerden nüfusun küçük bir oranı önemli ölçüde çıkar sağlarken; zenginler ve yoksullar arasındaki uçurum sürekli olarak artmaktadır. Bu, kısmen iş yapısının değişmesinden kaynaklanırken, aynı zamanda enformasyon ekonomisinin sunduğu fırsatların ve çıkarların sınıfların gelirleri boyunca çok taraflı dağılması nedeniyle olmaktadır. Fırsatlar, halihazırda gelir ve eğitim açısından avantajlı olanlara yaramaktadır.

Yeni iletişim teknolojileri, bir yandan var olan çalışma yaşamının dönüşümüne neden olurken diğer yandan da çalışma ilişkilerinin keskin bir

viraja girmesine neden olmuştur. “Enformasyon teknolojisini devriminin, demiryolları, elektrik, doğal gaz ve otomobilin geçmişte yarattığı yatırım dalgalarına benzer şekilde sermaye yoğun fiziksel servet açısından ekonomik gelişmeyi sağlamayacağı açıktır. Sayılan tüm bu yenilikler olağanüstü büyük fiziksel altyapı yatırımları ve beraberinde görece yarı vasıflı ya da vasıfsız işgücünün kitlesel istihdamına ihtiyaç duymuştur. Tersine enformasyon devrimi, işgücünün çok daha az bir oranı -vasıflı işgücü- tarafından yönlendirilmektedir” (Melody, 1999: 43) değerlendirmesini yapan Melody, kapitalizm tarihinde ilk kez birincil yönlendirici ekonomik gücün fiziksel sermaye değil, nitelikli işgücüne yapılan yatırım olarak ifade eden insan sermayesi olduğunu belirtmekte ve yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinin/ hizmetlerinin sürdürdüğü enformasyon ekonomisine doğru giden dönüşüm sürecinin hızının öncelikle insan sermayesine yapılan üretici yatırımların hızına dayandığının altını çizmektedir. Melody tarafından, yatırımın ekonomik aktiviteleri, istihdam, hizmet ile toplum çıkarı arasındaki geleneksel uzaklığı kapatması insan sermayesine yatırımın ikinci önemli özelliği olarak sergilenirken; endüstriyel ekonomide yatırımın genellikle yeterli istihdam sağlamadığı ve ekonominin önemli bir bölümünün sunulan hizmet ve malların avantajlarını yaşayamadıkları üzerinde durulmaktadır: “Göstergelere göre Birleşik Devletler, diğer ülkelere nazaran insan eğitimi üzerine en çok yatırım yapan ülke konumunda, ancak bu yatırımlardan çoğu ülkeye kıyasla daha az gelir elde etmektedir” (Melody, 1999: 44). Elde edilen bulgular ne yazık ki, sosyal refaha en iyi hizmeti sunma noktasında yararlı olacak şekilde uzun dönemde insan sermayesine yapılacak yatırımlara ilişkin veri sunmamaktadır. Ulusal ölçekte dahi işgücü hareketliliğinin artmasıyla birlikte, sosyal sermayenin eksiklerini gidermek, yetişmiş insan kaynakları kıtlığını aşmak üzere yurtdışından işgücü getirmek ülke içerisinde eğitim ve yetiştirmeyi yaygınlaştırmaktan daha ucuza geldiği için tercih edilmeye başlamıştır.

Çağdaş dünyada, en gelişmiş ülkelerin sanayi ve hizmetler sektöründe dahi halen insan gücü kullanımını belirleyici unsur olarak açığa çıkmaktadır. Genel olarak bir işe odaklanmış işçilik ve mühendislik faaliyetleri, işin gerçekleştirilmesinde temel etken olup; bir işin gerçekleştirilmesi, bireylerin verimliliğine ve etkinliğine bağlıdır. İşe odaklanan bireylerin ekonomik anlamda katkı sağlayabilmeleri için gerekli bilgi donanımına sahip olmaları zorunludur. Kapitalist ekonominin gelişen yeni teknolojileri çalışan kitlelere entegre etmesi, çalışanların yeni iletişim teknolojilerini kullanmaları, enformasyon toplumu savunularında olduğu gibi ‘insan sermayesinin geliştirilmesi yoluyla demokrasiye katkıdan’ öte pazar dinamizminin gereksinim duy-

duğu yeni bedensel ve zihinsel emek gücünün biçimlendirilmesi olarak anlamlandırılmalıdır. Yeni medyaların insan sermayesine katkı sağlama düzeyi tartışılabilir bir konu olmasına karşın, sermayeye yeni kazanımlar sağladığı mutlaklıdır.

2.3. Sivil Toplum ve Bireylerin Yöndeşmesi

“Toplum” kavramı yüzyıllar boyunca herhangi bir ilişki, eşlik veya birlik anlamına gelirken; 18. yüzyıldan itibaren barbar devlet anlayışının tersine “sivillik” devleti, sosyal düzen devletini vurgulayan daha genel ve özet olarak ortak bir sistem anlamını kazanmıştır (Splichal, 1994: 50). Sivil toplum sadece doğanın barbar devletine karşı değil, aynı zamanda özellikle despotizm, derebeylik ve genel olarak da kişisel, ailesel ve iş hayatında politik engellemelerin bütün formlarına karşı bir anlam taşımaktadır. “Hegel’e göre ‘devlet’ ‘sivil toplum’dan radikal olarak farklılaşmaktadır. Eğer toplum sivil toplum ile karıştırılırsa ve eğer spesifik sonu özellik ve kişisel özgürlüğün güvenlik ve korumasına dayanırsa, bireylerin ilgileri birliklerinin temel sonu olurdu. Fakat devletin bireylerle ilişkileri bundan oldukça farklıdır” (Splichal, 1994: 51). Splichal’in yorumlarıyla sivil toplum ve enformasyon toplumu kavramları değerlendirildiğinde, karşımıza genel özellikleriyle farklılaşmış iki ayrı toplum olgusu çıkmaktadır:

“Sivil toplum kavramı en azından 1600’lerden beri sosyal bilimlerde temel teorik öneme sahip olurken (Hobbes ve Locke ile birlikte); ‘enformasyon toplumu’ kavramı, son teknolojik inovasyonların sosyal ilişkilerle bağlantıları hakkındaki tartışmalardan doğmuştur. Bu tarihsel farklılığa rağmen bu iki kavram için en azından bir genel referans noktası bulunmaktadır: Her iki kavramda da ekonomik aktivitenin rolü merkezi bir öneme sahiptir. En azından sivil toplumun ilk tanımlamaları, sivil toplumun oluşumunda merkezi olan kapitalizmin liberal safhasında ekonomik bireysellik algısı temelli iken; enformasyon toplumu, yeni enformasyon teknolojisi (üretici güçler) ve bütün aktivitelerin global enformasyonlaşması esaslı olan yeni ekonomik sektörün -enformasyon sektörü- varoluşu ile karakterize olmaktadır” (Splichal, 1994: 53).

Batı Avrupa’da iletişim alanında yaşanan teknolojik gelişmeler, kapitalizmin enformasyon temelinde yeniden yapılanması ve ‘herhangi bir olgunun sivil toplum için’ oluşumu, demokrasinin geleneksel kavramlarına meydan okumaktadır. “Sivil toplumun beş boyutu olan ‘bireysellik, öznellik, pazar,

çoğulculuk ve sınıf ilişkileri' gerçekte farklılaşmaya, anarşik yarışa/rekabete ve hatta anlaşmazlık ve özerkliğe yönelmeyi temsil etmektedir" (Splichal, 1994: 53). Sınıflı yapıya veya parti gücüne aracılık eden enformasyon teknolojileri, sosyal ilişkilerin doğasını önemsemeden sosyal gücü yeniden üretme eğilimi içindedir. Bu nedenle enformasyon özgün güç değil, mevcut gücün artırılmasıdır. Bu bağlamda G. Murdock ve P. Golding, iletişim ve vatandaşlık arasındaki ilişkilerde üç çeşitten söz etmektedirler: "İlk olarak, insanların diğer alanlardaki haklarının neler olduğunu bilmelerini ve bu hakları etkili bir şekilde izlemelerini mümkün kılan enformasyon, öneri ve analizlere erişim. İkincisi, politik tercihleri içeren alanlarda mümkün olan en geniş oranda bilgi, yorum ve tartışmaya ulaşılabilmesi ve eleştiri, silahlı karşıtlık ve hareketin alternatif alanlarında iletişim olanaklarının kullanılabilmesi. Üçüncüsü ise, bireyler merkezi iletişim sektörlerinde kendilerini ve isteklerini bulabilmesi ve kendi temsiliyetlerinin gelişimine katkı sağlayabilmesi" (aktaran Jakubowicz, 1994: 83). Jakubowicz'e göre ise formal (şekilci) iletişimsel demokrasi ile gerçek iletişimsel demokrasiyi birbirinden net bir biçimde ayırmak gerekmektedir. Kitle iletişim araçları, demokratik hükümet sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak görülür. "Her ne sebeple olursa olsun, sosyal gruplar ve kuvvetler arasında bir iletişim mümkün olmazsa, gerçek demokrasiden söz edilemeyecektir" (aktaran Jakubowicz, 1994: 84). Jakubowicz'in demokrasi iletişimi yorumunda da Murdock ve Golding'ine benzer biçimde üç ideal tipten söz edilebilir: " (1) Doğrudan iletişimsel demokrasi herkes için gönderici-alıcı olarak yatay iletişim katılımı ile tepki ve geribesleme yapabilme olanakları sağlar. (2) Temsili iletişimsel demokrasi toplumun bütün kesimlerine engelsiz olarak kendi iletişim araçlarına sahip olma veya kontrol etme imkanı tanır ya da yeterli düzeyde erişimi sağlar (örneğin, Almanya yayın sistemi ile örneklendirilebilecek açık iç çoğulculuk). (3) Temsili katılımcı iletişimsel demokrasi ise, doğrudan ve temsili demokrasi anlayışlarını bünyesinde birleştirmektedir" (aktaran Jakubowicz, 1994: 85). Bu çerçevede Jakubowicz, enformasyon toplumu olarak nitelendirilen yapıda (i) erişim olanaklarına, (ii) kamu alanına giriş ve (iii) devlet ile toplum arasındaki farklılıklara bakılması gerektiğini savunmaktadır. Jakubowicz'in yaklaşımı, kitle iletişim araçlarına erişemeyenlerin kamusal alanda kendilerini ifade edemeyecekleri prensibi çerçevesinde geliştirilmiştir.

Modern demokratik politikaların merkezinde temsil edilen/oy kullanan çoğunluk ile temsilcileri arasında karmaşık ilişkiler bulunmakta; bu ilişkilerin başarılı veya başarısız olması ise enformasyon akışına bağlı olarak ge-

lişmektedir. Her iki taraf da karşılıklı olarak ‘ne yaptıklarını’ bilme gereksinimi duymaktadır. Temsil etme, temsil edilenin çıkarları doğrultusunda hareket etme, onlara karşı duyarlı olma, sorumluluklarının bilincinde olma ve bunları karşı tarafa hissettirme biçimindedir. Temsil edilen ise bağımsız hareket veya yargıda bulunabilme serbestisine sahip olmayı amaçlamaktadır. “Tüm bunlar için vatandaşlar ve temsil edenler arasında serbest enformasyon akışını sağlayan iletişim kanalları olmalıdır” (Coleman, 1999: 67) görüşünü savunanlar, böylesine demokratik iletişim kanallarının yokluğunun, siyasal parti haber yöneticileri ile medya profesyonellerinin sistematik olarak çarpıştığı, elitler tarafından belirlenen politik gündeme seçmenlerin gittikçe artan oranda ilgisiz kaldığı ve seçmen kitlesi ile siyasi temsilcileri arasında kopmalara neden olan bir süreci açığa çıkardığını iddia etmektedirler. Mevcut koşulları hükümetlere güvenin azalması, oy kullanmama, siyasal kurumları reddetme gibi reaksiyonların takip ettiği de yer yer görülmektedir. Muhafazakar, liberal ve eleştirel görüşlerin yakınsayarak ileri sürdükleri ortak düşünce, “gazetelerin, radyo ve televizyonların demokratik iletişimi çarpıttığı ve önemsiz kıldığı” (Tambini, 1999: 305) üzerinedir. Birçok enformasyon temelli hizmetin de götürüldüğü yeni medyaların –internet, multimedya ve bilgisayar aracılığıyla iletişim– aktif politik vatandaşlığı cesaretlendirmede kullanılabileceği de ortak görüşler arasında yer almaktadır. “(1) Hesaplamanın birleştirilmesi (içeriğin kelimelerin veya diğer işaretlerin birliği şeklinde yeniden işlenmesi), (2) Telekomünikasyon ağlarından yararlanılması (uzaktaki diğer insanlara ve içeriğe, geçiş ve bağlantı sağlaması), (3) İçeriğin sayısallaştırılması (dağıtım ağlarına transferi, içeriği bir veri olarak işleme süreci ile metin, işitsel veya video gibi birçok tarzda entegre etmenin ve sunmanın mümkün hale gelmesi)” (Rice, 1999: 24-25) ile yeni medya iletişimi, kamusal ve özel arasındaki, bireyselleşmiş yaşam biçimlerinin kurulmasında ve demokratik katılımın çeşitli biçimleri boyunca bilgi hiyerarşilerini yeniden biçimlendirmede dikkate değer potansiyellerin önünü açarken; nasıl yaptıkları ve kimlere hizmet ettikleri bağlamında da değerlendirilmelidirler. “Vatandaşlar oy kullanırken, temsilci elitlerle, parti iletişim yöneticileriyle, önde gelen medya profesyonelleriyle, önde gelen yazar ve editörlerle sistematik olarak entegre olmuş, karşılıklı bağımlılık temelli bir ağda buluşmuşlardır” (Coleman, 1999: 67) değerlendirmesinde bulunan Coleman, interaktif teknolojilerle kolaylaşan doğrudan demokrasinin nimetlerinin tartışıldığını belirtmekte ve ironik olarak yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin siyasal süreç üzerindeki etkisi üzerinde durmaktadır. 1992 yılında İngiltere ve

ABD’de gerçekleşen seçimlerin yeni teknolojiler aracılığıyla elit siyasal kampanyaları ortaya çıkardığına işaret eden Coleman, “bilgisayar veri tabanları, zararlı açıklamalara karşı silah olarak kullanılmıştır” (Coleman, 1999: 68) ifadesinin yanısıra bilgisayarın aynı zamanda sadık ve yüzer-gezer oyların saptanmasında da kullanıldığını belirtmektedir.

Kenneth Hacker’a göre elektronik demokrasi tartışmaları bireyler üzerinde dört farklı teorinin deneyimlenmesine yol açmaktadır: “(1) Klasik demokratik kuram, konuşmada ve tartışmada açıklık temellidir. (2) Klasik çoğulculuk, demokratik toplumdaki herkesin vekiller veya sözcülerle temsil edildiği varsayıldığından güç merkezlerine doğrudan mesaj akışı gereksizdir. (3) Elit çoğulculuğa dayalı demokraside alt seviyedeki insanlar politik karar verme sürecinde yeterli bilgiye sahip değillerdir ve iletişim ve politika uzmanlarının demokrasi tartışmaları önem kazanmaktadır. (4) Eleştirel çoğulculuk yaklaşımına göre, kapitalist toplumların doğal yapısında nüfusun geniş kesimlerine karşı sermaye yanlılığı söz konusu olup, yeni iletişim teknolojileri sermaye sahiplerinin çıkarını, bu geniş kesimlere karşı desteklemektedir” (Hacker,1996: 226).

Süreç içinde teknik inovasyon ve enformasyonun iletişimi, sadece ekonomik yeni jenerasyonun değil, politik yaşamdaki dönüşümün de etekti haline gelmektedir. Yeni medya ve siyaset ilişkisi bağlamında temsili demokrasi krizinin aşılması için internet kullanımına vurgu yapan Coleman, demokratik perspektiften, internetin vatandaşların karar alma süreçlerine katkılarını, yeni medyanın farklı ve yetki tanıyan özellikleriyle ilişkilendirmektedir. Coleman, teknolojik olarak etkileşim olanağını sağlayan yeni medyanın, demokratik sürece uygun bir kamusal alanın inşa edilmesi bakımından uyandırdığı umutların iki açıdan kırıldığını ifade etmiştir: “Dünya nüfusunun çok azı internete bağlı. Dolayısıyla acımasız bir paradoks olarak bu kamunun demokratik sesini yükseltme çabaları daha zengin, eğitimli, enformasyona ulaşma şansı yüksek kesimlerin gücünü artırmaktadır, ayrıca yeni medyanın doğasında varolduğu varsayılan etkileşimsellik ile siyasal etkileşimin sosyal bağlamı arasında da ayırım vardır. Web sayfaları da gazete, radyo istasyonları ve TV kanalları gibi görünmek, hissedilmek amacını barındırmaktadır. Siyasal haber siteleri, gereksiz ham veriler ve ruhsuz haberlerle doludur. Parti siteleri yarım asırlık halkla ilişkiler deneyimlerini hiçe saymaktadırlar” (Coleman, 1999: 70).

Temel özellikleri ve çalışma prensipleri bağlamında değerlendirildiğinde, akademik topluluk için ve onlar tarafından dizayn edilen internet, aynı

zamanda toplumsal ilişkilerin değişen kültürünü de ifade etmektedir (Flichy, 1999: 33-39). Siber ütopyacılar sadece yeni enformasyon devrimi öngörmekte aynı zamanda her insanın günlük hayatında, mevcut bulunan pratiklerin yinelenmesini öngörmektedirler. Bir başka deyişle, internet ütopyası, “toplumu sanki siber bir kampüsmüş gibi işlev görmeye” (Flichy, 1999: 37) yöneltmektedir. “Yeni medya, yeni analitik meydan okumalar ortaya atmakta, aynı zamanda da eskileri desteklemekte/sağlamlaştırmaktadır” (Silverstone, 1999: 10). Nitekim politik kültürün bir yüzü olarak değerlendirilen ağ ortamındaki demokratik tartışmaların, vatandaşlık bilincini artırmak bakımından sanal bir çoğulculuk sunmasına karşın, geleneksel demokratik kültür olmaksızın sadece yazılım paketleri veya dijital sistemlerle katılımcılığın mümkün olamayacağı açıktır. Bu duruma rağmen yeni teknolojilerin siyasal süreci değiştirmesinin çeşitli yollarının yine de bulunabileceğini belirten Coleman, siyasal iktidar kurumlarının yeni iletişim teknolojilerini kullanarak, özellikle interneti kamusal olarak daha açık bir hale getirebileceklerine (milletvekillerinin seçmenleri ile e-mail yolu ile görüşmesi, parlamento sitesi, gençlere yönelik sanal parlamento, parlamento süreçlerinin arşivlenmesi vb.), mobil bir örgütlenme olan hükümete karşı durağan konumdaki parlamentonun öneminin görece azalmasına, vatandaşların interaktif linklerle internet üzerinden hükümete seslerini duyurabilmelerine, kamusal katılımlara (İngiltere’de var olan kabineye doğrudan yorum iletme sistemi, yasama öncesi görüşmelere katılma gibi), yeni medya okuryazarlığının vatandaşlara öğretilmesine (örneğin, Minnesota e-democracy’si siyaset eğitim forumlarında öncülük yapmaktadır ve birçok kişi tartışmalara katılmaktadır) ve iletişim araçlarının otoriter iktidarlar tarafından kontrol edildiği durumlarda bile serbest ifade hizmeti sağlayabilmesine (insan hakları temelinde örnekleri Bangladeş’te görülmektedir) dikkat çekmektedir (Coleman, 1999: 70).

Gerek seçim kampanyaları, gerekse seçimler göz önüne alındığında internetin, politika yapış formlarını değiştirmekte olduğu kabul edilecektir. Tüm dünyada hemen hemen tüm partilerin, seçmenlerini, internette oluşturdukları sayfalarda kaliteli içerik ile yakalamaya çalıştıkları gözlenmektedir. “Ayrıca yeni bir araç olmasına karşın, büyük bir kesim son dakika haberlerle ilgili olarak da interneti tercih etmektedir” (Pavlik, 1999: 57). Bu durumda yeni medya çalışmaları açısından okuyucular-izleyiciler değerlendirildiğinde; “(1) Farzedilen, kurgulanan izleyici, yani gizli, zımni izleyici itiraf edilmese de yeni medyayı sarmalayan söylemlerde anahtar rol oynar. Buna göre izleyiciler yeni demokrasiden yararlananlar ve zımnen katılımcı ya da yeni

manüplasyona açık kurbanlar olarak görünürler. Ampirik metodların kamusal spekülasyona uygulamaya yönelik meydan okuması birçok araştırmacıyı yeni medya izleyicilerinin haritasını çıkarmaya yöneltmiştir. (2) Yeni medya araştırmaları için izleyici üzerine yapılmış ampirik araştırmalar büyük önem taşımaktadır. İzleyiciler daha zor tahmin edilebilir, daha parçalı ya da medya taahhütlerinde daha değişken olduğundan eski medyada olduğundan daha fazla izleyiciyi anlamak, pazarlar ve yayılma için önemli hale gelmektedir” (Livingstone, 1999: 63-64).

İnsan ve doğa arasında varolan ilişkinin medeniyetin başlangıcı olduğunu ifade eden Masuda, “yeni ekolojik anlayışta insan ve doğanın global anlamda, sinerjik toplumda birlikte rol almaya başladıklarını” (Masuda, 1994: 633) ileri sürmektedir. Masuda ‘computopia’ yaklaşımına uygun olan toplumda, bireyin en çok isteyeceği özgürlüğün, ‘zamanı kullanmada zaman değeri realizasyonunun yönünü belirleme özgürlüğü’ olduğunu ifade ederken; ‘olanakların eşitliği’nin bütün bireylerin sahip olması gereken bir hak olup, “bireylerin kendileri için belirledikleri amaçlara ulaşabilmeleri için tüm olanak ve koşulların mümkün kılınmasının” (Masuda, 1994: 628) sivil toplum anlamına geldiğini belirtmektedir. Bu çerçevede politik sistemde, vatandaşların demokrasi esaslı katılımının parlamenter sistemin dolaylı demokrasisine nazaran siyaset oluşturma genel tarzı haline gelebileceğini de öngören Masuda’nın sinerjizmi, bir yönüyle de bireysel tüketimin sınırlanması anlamına gelmektedir. Toplumun yönetime ‘doğrudan kompüterize’ katılımı artacak ve bu da sınıfsal yapıyı eritecektir (aktaran Belek, 1999). Böylece Masuda’nın ‘enformasyon toplumu’ tezi ile daha çok bir gelecek tasavvuru çizdiği görülmektedir. Bu yaklaşım oldukça iyimser olup, teknolojik gelişmeyi tek araç olarak belirlemektedir.

Demokrasinin enformasyon çağında sivil toplum örgütleri aracılığıyla yaygınlaşacağını savunan teorisyenler ise, internetin kitlesel kültür nesnelere etkinliğinin hızını artırdığını ve bunları bütün dünyaya dağıtarak modern özne-nesne ilişkisini yeniden kurduğunu belirtmişlerdir. Belli toplumsal nesnelere -bunlar sanal olarak adlandırılabilir-, ki bunların karmaşıklığı ve belirsizliği bir adım daha ileri giderek, toplumsal alanda yeni bir tip ortaya çıkmasına ön ayak olmaktadır. Bu alanda çalışmalar yapan Kevin Robins demokratik toplumu “ileri teknoloji iletişiminin (communitarianism) politik felsefesinin ne olduğundan geçilerek açığa çıkan üçüncü yol politikaları (siyaset), politik idealizmi toplu gerçeklik prensibi ile uzlaştırma girişimini temsil eder. Sosyal ve politik hayatın yeniden inşasını vaad eden yeni elekt-

ronik toplumlar, doğrusu, ağ kapitalizminin işlevsel ürünleridir ve hiçbir şekilde kapitalizmin çıkarlarına aykırı düşmezler. Siberkültürün açıkça ortaya koyduğu gibi yeni sosyal düzenin bir vizyonu vardır ve bu oldukça narin bir sosyal düzene dönüşmekte olup, sanal sermayenin istekleri ile de tutarsız değildir” (Robins,1999: 18) yorumuyla çerçevelemektedir.

Sonuç

Günümüzde kitle iletişim araçlarının enformasyon ve telekomünikasyon hizmetlerini gerçekleştirirken kendi aralarında da yöndeşmeleri, medyanın çoğalması ve çeşitlenmesinden ötede sosyo-ekonomik ilişkilerdeki derinleşmeyi gündeme getirmektedir. “Hala geleceğe ait olmakla birlikte tek yönlü kitlesel iletişimin aksine araç ve kullanıcı arasında daha interaktif bir iletişim eğilimi açığa çıkmaktadır” (Livingstone, 1999: 63). Yeni iletişim teknolojilerinin bu gelişim süreci içerisinde günlük pratiklerin uygulanması aşamasında dönüşümlere neden oldukları ya da kendilerine has tarzlar getirdikleri gözlemlenmektedir. “Yeni iletişim ortamlarının hayatı anlamlandırma-mızı, ilişkilerimizi, topluluklarımızı ve dünyamızı değiştirmesinin yanı sıra diğer iletişim araçları üzerinde de siber etkiler doğurduğuna ilişkin çok sayıda çalışma yayınlanmaktadır” (Kramarae, 1999: 47). Bilgi (*knowledge*), hala deneyim üzerine kurulmaktadır. Dil hala sadece sosyal bir olgu olmanın dışında politik özellik de taşımaktadır. Medya ise seçenekler sunmakta ve kullanıcılarında ikilemlere yol açmaktadır. Medyanın tüketim toplumunu kurduğuna dikkat çeken Livingstone, “hem eski, hem yeni medyalar biçim ve içerik yönünden çeşitlenmekte ve bu yerel ve küresel, genel ve özel TV kanalları ile video oyunları şeklinde de devam etmektedir. Bu çeşitlenmenin teşviki ile bildik mallar çoğalmaya başlıyor, medyanın yeni biçimleri pazara çıkıyor, aileler ise varolan ürünlerini yeniliyorlar” (Silverstone, 1999: 62) demektedir. Kültürlerarası iletişimin önündeki geleneksel engeller giderek azalmakta, fiziksel hareket olmaksızın farklı yerlerdeki tartışmalarda yer almak mümkün hale gelmektedir. “Zamanla sınırlı olsa da yeni teknolojiler, kendi temsil olanaklarımızı ‘olmak istediğimiz neyse onu’ olabildiğince genişletiyor” ” (Kramarae, 1999: 47). Bu çerçevede Baudrillard’ın belirttiği gibi, “materyal yapılarda ve zaman/mekan rejimlerinde elektronik kitle iletişim araçları, aşırı gerçek (*hyperreal*) veya simulakr (*simulacral*) dünya” (aktaran Poster, 1999: 14) kurmaktadır. Bu tekno-kültürel manzarada özne-nesne ilişkileri değişime uğramaktadır. Nesnelere, sabit, kararlı, merkezi

bir kimliği desteklemenin yerine, yayılmış, parça parça ve çok yönlü olarak yeniden kurgulanmaktadırlar.

Yeni medyanın varsayılan belirgin karakteristiklerini Silverstone “dijital birbirine yakınlaşma, çoktan çoğa iletişim, interaktiflik, globallik, sanallık, spesifik teknikliğin mümkün olan kabulü” (Silverstone, 1999: 11) şeklinde açıklamakta ve tamamıyla yeni olmadığını belirtmektedir. Levy ise yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin insan bilisini yaydığını ve güçlendirdiğini belirtirken, bunun doğuştan bir potansiyel olduğu değerlendirmesini yapmakta ve ‘*Cyberculture*’da “insan bilgisinde nicel teknolojik bir devrim yaşandığını ve bunun aynı zamanda ‘bilgi’yle yeni bir ilişkiyi sabote ettiğini” (aktaran Robins, 1999: 18) de tartışmaktadır. Konuyla ilgili bir diğer önemli nokta ise internet ve dijital ağlarda kullanılan dildir. Batılı çokuluslu şirketlerin egemenliğinin gelişmesi ve askeri, ekonomik etkinliklerinin yaygınlaşması ‘İngilizce’yi dünya politik gücü olarak geliştirmiş durumdadır (Kramarae, 1999: 51). Web’in artan etkisiyle Disney, CNN ve Holywood filmlerinin yapımcıları ve reklamcıları küreselleşmenin bir parçası haline gelmişlerdir. İnternet’in dünya çapında hızla yaygınlaşmasıyla küresel eğitim ve etkili uluslararası iletişimin de sorgulanması gereği ön plana çıkmaktadır. Bazı dilbilimciler İngilizce’nin kolonize eden, homojenleştirici bir dil olmadığını, Güney Afrika ve Avustralya’da farklı İngilizce’lerin konuşulduğunu iddia etmektedirler (Kramarae, 1999: 51). Ayrıca internetin diğer konuşmacıların dil kaynaklarının topluma açılmasına yardımcı olabileceği de ileri sürülmektedir. Bu konuda birçok araştırmacı, yapay olarak yaratılmış dillerin, farklı dilleri konuşanlar için daha etkili olacağını iddia etmektedirler. “Ancak, oluşturulan dillerin hemen hemen hepsi -yüzyıldan fazla bir süre önce Slav, Romanca, Almanca dillerinin özelliklerini temel alan Esperanto dili dışında- yaşamını sürdürmemiştir” (Kramarae, 1999: 51).

“Küçük bir bilgisayarla, biraz yazılım bilgisine sahip olmak ve telefon hattına bağlanan bir modem ile bireyler arası mesaj, veri, imaj ve seslerin kolaylıkla iletilebileceğini” belirten ve Zapatista Hareketi’nin politik lideri Marcos’un internet vasıtasıyla uluslararası topluluğa ulaşmasını örnek olarak sunan (Hirschkop,1998: 212)’a benzer bir şekilde Tambini de, “ikon esaslı ve menü kullanımına dayanan arayüz okuryazarlığı gün geçtikçe daha önemsiz bir engel haline gelmektedir. Artık özel programlama dillerini bilmek zaruri değildir ve web sayfası hazırlama da artık az para ve pratik ile olabiliyor” görüşünü savmaktadır. Tambini, kentsel ağdaşmanın geleceğine ilişkin olarak evrensel bir erişim, motivasyon ve erişimin tabana genelleşmesi ge-

rekliliği üzerinde dururken (Tambini, 1999: 305); bu teknolojilere ulaşım açısından gelir, coğrafi bölge, okur yazarlık gibi farklılıkların önemine ve telif hakkı, entelektüel mülkiyet, pornografi ve güvenlik gibi pürüzlerin çözülebilirliğine dikkat çekmiştir.

Son çeyrek yüzyılın iki önemli teknolojik gelişimini değerlendirdiğimizde, günümüzde yaşanan ekonomik ve politik gelişmeleri anlamak daha olanaklı hale gelmektedir. İlki 'kişisel bilgisayar'ın ve bununla bağlantılı olarak basit yazılımın ortaya çıkması ve geliştirilmesidir. İkincisi daha önce mümkün olması düşünülemeyen bir şekilde çok sayıda yeni bilginin hızla iletilmesini sağlayan 'telekomünikasyon ağları devrimi'dir (Hirschkop,1998: 212). Enformasyon kuramcılarının çoğunluğu tele-iletişimi ve taşınabilir bilgisayarları, yeni ve daha demokratik sosyal ve politik ilişkilerin ajanları olarak görmektedirler. Genel girişimler, şehir web sayfalarının çok daha etkili araçlar olması ile interneti kullananlara politik bilgileri ulaşılabilir kılmak, elektronik oylama deneyimi, bütün vatandaşları ilgi grupları ve komşu birlikler kurma konusunda interaktif medyayı kullanmaya teşvik etme şeklinde sıralanabilir (Tambini, 1999: 305). Rice'ın "içeriğin yayımcısı, üreticisi, dağıtıcısı, müşterisi ve eleştirmeni arasındaki sınırlar bulanıklaşmaktadır. Kitle iletişim araçları günümüzde kişilerarası ve interaktif görünüşleri birleştirmektedir" (Rice,1999: 29) yaklaşımı; Flichy'nin "pazar ekonomisinde değişiklik olarak nitelendirilebilecek olan bu senaryo, yeni bir gerçeği ifade etmektedir: bu araç -internet- yerel yönetimlerin boşluklarını doldurdu" (Flichy, 1999: 38) değerlendirmesi ve Gill'in enformasyon teknolojisini devrimci bir teknoloji (veya yeni bir paradigma) olarak işaret etmekte olduğu " (i) geçmişteki gelişmiş bütün teknolojilerin tersine enformasyon teknolojisi gizlice izleme ve zeka fonksiyonu içerir, (ii) evrensel ve prensip olarak her çeşit insan aktivitesinde uygulanabilir, (iii) endüstriyel toplumdaki ekonomik büyüme döneminde gelişmiştir" (aktaran Splichal, 1994: 58) görüşü bu sınıflandırmanın çeşitli sunumlarıdır.

Enformasyon teknolojilerinin sosyal ilişkilerde köklü bir değişime yol açmayacağını savunan teorisyenler ise konuya teknoloji-bireysellik ekseninde yaklaşmışlardır. "Bir araç kitle pazarının olgusu olmuşsa, sahip olanlarla olmayanlar arasında karşılaştırma yapmak için geç kalınmıştır" (Livingstone, 1999: 61) görüşü sadece sosyal katmanlılık ya da bilgi uçurumuna değil, aynı zamanda değişen medya alışkanlıklarına, yer değiştirmeye ve uzun dönemli adaptasyonun sonuçlarına ilişkin soruların sorulmadığına da işaret etmektedir. Bu yaklaşıma sahip araştırmalarda internetin mülkiyeti ve üretti-

ği psiko-sosyal değerler sorgulanmamakta; kapitalist sistemin yeni bir kontrol aracı olduğu gizlenerek işlenmektedir. “Teknolojik değişiklikler, internet’in masumiyeti içinde dahi var olan materyal ilgileri maskeleyen ve saklayan ideoloji ve ideolojilerden ayrı tutulamaz” (Silverstone, 1999: 12).

Sayısal teknolojilerin yol açtığı ekonomik, politik, kültürel ve sosyopsikolojik yöndeşme güncel ve egemen ekonomik iş yapış biçimi için geçerli olanın sorgulanmaksızın kabul edilmesini sağlarken, yaşamın teknolojiler üzerinden türetilmesine hizmet etmektedir. “İnternet teknolojisi, ordu emir komuta sistemi içerisinde termonükleer saldırılardan korunmak amaçlı olarak geliştirilmiştir ve enformasyona ulaşımı ve politik olarak nötr olmayan uluslararası etkileşimi sağlarken” (Hirschkop, 1998: 212) kapitalist ilişkiler bağlamında konumundan koparılamayacağı ve bu süreç içerisinde teknolojilere ulaşımın, bilgiye ulaşım anlamına gelmediği unutulmaması gereken bir gerçektir. Yeni medya ile iletişimde siyaset yeterli değildir. Siyasetin içerisinde de iletişimin olanakları aranmalı ve enformasyon teknolojilerinin amaçları belirginleştirilmelidir: “Popüler güç sadece yasal oylarla değil, bununla birlikte organize edilen gösteriler, endüstri hareketleri, boykotlarla da ölçülmelidir. Yeni teknolojiler, toplumumuzun demokratikleşmesini sürdüren güçler değil, eskiden olduğu gibi kazanç için zorunlu olarak geliştirilmiş araçlardır. Günümüzde enformasyon teknolojileri kapitalizmin favori oğludur fakat unutulmamalıdır ki, ona statüsü ailesi tarafından kazandırılmıştır” (Hirschkop, 1998: 215-217).

Kaynakça

- Belek, İlker (1999), *Postkapitalist Paradigmalar*, İstanbul: Sorun Yayınları.
- Bosch, Juan (1969), *Pentagonizm*, çev. Babür Kuzucu, İstanbul: Ant Yayınları.
- Coleman, Stephen (1999), “The New Media and Democratic Politics”, *New Media & Society*, Vol: 1, No: 1, pp. 67-74.
- Erdoğan, İrfan (1997), *İletişim, Egemenlik, Mücadeleye Giriş*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Flichy, Patrice (1999), “The Construction of New Digital Media”, *New Media & Society*, Vol. 1, No. 1, pp. 33-39.
- Fukuyama, Francis (2000) “Büyük Bozulma”, *Cogito*, çev. Ülkü Tamer, Sayı: 22, s. 33-61.
- Geray, Haluk (1997), “Yeni Medyaların Elektronik Mahalleleri ve Enformasyon Toplumu”, *Ada Kentliyim*, Cilt: 3, Sayı: 10, s. 76-78.
- Geray, Haluk (1994), *Yeni İletişim Teknolojileri*, Ankara: Kılıçaslan Matbaacılık.
- Hacker, Kenneth L. (1996), “Missing Links in the Evaluation of Electronic Democratization”, *Media, Culture & Society*, Vol: 18, pp. 213-232.

- Hirschkop, Ken (1998), "Democracy and the New Technologies", p. 86-98 in *Capitalism and the Information Age*, New York: MR.
- Jakubovicz, Karol (1994), "Civil Society, Independent Public Sphere and Information Society", *Monthly Books Abstracts*, pp. 78-102.
- Kramarae, Cris (1999), "The Language and Nature of the Internet: The Meaning of Global", *Media & Society*, Vol: 1, No: 1, pp. 47-53.
- Livingstone, Sonia (1999), "New Media, New Audiences?", *New Media & Society*, Vol: 1, No: 1, pp. 59-66.
- Magdoff, Harry (1975), "Emperyalizm gerçekten gerekli mi?" s. 235-256 içinde *Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı*, (çev.) Yıldırım Koç, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Masuda, Yoneji (1994), "Parameters of the Post-Industrial Society: Computopia", pp. 620-634 in (ed.) Tom Forrester, *Information Revolution*, London: Blackwell.
- McChesney, Robert (1999), *The Global Media: The New Missionaries of Corporate Capitalism*, New York: Basic Books.
- Melody, William H. (1999), "Human Capital In Information Economies", *New Media & Society*, Vol: 1, No: 1, pp. 39-46.
- Pavlik, John V. (1999), "New Media and News: Implications for the Future of Journalism", *New Media & Society*, Vol: 1, No: 1, pp. 54-59.
- Poster, Mark (1999), "Underdetermination", *New Media & Society*, Vol: 1, No: 1, pp. 12-17.
- Rakow, Lana F. (1999), "The Public at the Table: from Public Access to Public Participation", *New Media & Society*, Vol: 1, No: 1, pp. 74-82.
- Rice, Ronald E. (1999), "Artifacts and Paradoxes in New Media", *New Media & Society*, Vol: 1, No: 1, pp. 24-32.
- Robins, Kevin (1999), "New Media and Knowledge", *New Media & Society*, Vol: 1, No: 1, pp. 18-24.
- Schiller, Dan (2002, 17 May), "The Day Not to Celebrate", <http://www.freedom.net>. 12.03.2003.
- Silverstone, Roger (1999), "What's New About New Media?", *New Media & Society*, Vol: 1, No: 1, pp. 10-12.
- Splichal, Slavko (1994), "From Civil Society to Information Society", pp. 50-77, in (eds.) C. Sparks, and S. Splichal, *Information Society and Civil Society: Contemporary Perspectives on the Changing World Order*, Purdue: Purdue Research Foundation.
- Tambini, Damian (1999), "New Media and Democracy: The Civic Networking Movement", *New Media & Society*, Vol: 1, No: 3, pp. 305-329.
- World Almanac (1996), NY: World Almanac Books.